

УДК 81'373.612.2:821.161.2-3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-26>**Ольга ДЕНИС,***orcid.org/0009-0005-2461-0262**асистент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) olga.denys@lnu.edu.ua*

ВИДИ МЕТАФОР НА ОСНОВІ ЕСЕЮ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «НАЙДОВША ПОДОРОЖ»

У статті проаналізовано на матеріалі есе О. Забужко «Найдовша подорож» різноманітні види метафор. Проблематикою метафори займалися з античних часів до наших днів, знаходячи нові грані цього тропу. Творчість О. Забужко досліджувало багато науковців. Відсутність ґрунтовних досліджень метафорики авторки зумовлює актуальність цієї розвідки. На особливу увагу заслуговує вивчення образності її творів, оригінальні метафори, що свідчать про неповторність авторського стилю. На сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження метафорики авторки, тому мета статті проілюструвати розмаїття метафор Оксани Забужко на основі есе „Найдовша подорож», визначити критерії, за якими метафори, ужиті в тексті есе, підлягатимуть класифікації та описати види метафор. Матеріалом дослідження слугувало есе Оксани Забужко «Найдовша подорож».

Розглянуто метафору як когнітивно-лінгвістичне явище, що відображає спосіб мислення та пізнання авторки. Особливу увагу зосереджено на метафорах за типом співвідношення зіставляваних предметів. Методологічною основою статті стала класифікація метафор Т. Стретович. Проаналізовано метафори відповідно до критеріїв за поширеністю в мові, структурою, тематичною належністю вихідного та цільового домена, ступенем цілісності внутрішньої форми, кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу, за присутнім відмінком у метафорі. Для ілюстрації поданого матеріалу наведено цілу низку прикладів.

Зроблено висновки, що найпоширенішим видом метафори в есе О. Забужко є індивідуально-авторська, яка є характерною рисою ідіостилу авторки, результатом її особливого світобачення. За типом особливостей співвідношення зіставляваних предметів переважає заміщення конкретного абстрактним та неживого живим, за структурою метафори – одночленні метафори. За тематичною належністю вихідного домену представлені метафори України, російсько-української війни, Росії та російського війська, українського народу. За кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу є метафори прості та розгорнуті. За присутнім відмінком у метафорі переважають метафори родового та орудного відмінка. Встановлено, що метафора здебільшого реалізується в есе як одиниця виразно експресивна. Окреслені висновки слугуватимуть основою подальших досліджень вивчення способів відтворення метафори.

Ключові слова: метафора, класифікація метафор, види метафор, троп, О. Забужко, індивідуально-авторська метафора.

Olga DENYS,*orcid.org/0009-0005-2461-0262**Assistant at the Department of Intercultural Communication and Translation
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) olga.denys@lnu.edu.ua*

TYPES OF METAPHORS BASED ON OKSANA ZABUZHKO'S ESSAY “THE LONGEST JOURNEY”

The article analyzes various types of metaphors based on O. Zabuzhko's essay «The Longest Journey». The issue of metaphor has been explored from ancient times to the present day, continually uncovering new facets of this trope. Scholars have extensively studied Zabuzhko's works. The lack of thorough research into the author's metaphors underscores the relevance of this investigation. Special attention is deserved for studying the imagery in her works, including original metaphors that demonstrate the uniqueness of her authorial style. As of today, comprehensive studies of Zabuzhko's metaphors are lacking, making the goal of the article to illustrate the diversity of metaphors in Oksana Zabuzhko's «The Longest Journey» essay, to define criteria by which the metaphors used in the essay will be classified, and to describe the types of metaphors. The material for the study was provided by Oksana Zabuzhko's essay «The Longest Journey».

Special attention is focused on metaphors based on the type of relationship between juxtaposed objects. The methodological foundation of the article relies on T. Stretovych's classification of metaphors. Metaphors are analyzed according to criteria such as prevalence in language, structure, thematic affiliation to the source and target domains, degree of integrity of the internal form, number of metaphorical image carriers, and the presence of case distinctions in the metaphor. Numerous examples are provided to illustrate the discussed material.

The conclusions drawn indicate that the most common type of metaphor in Oksana Zabuzhko's essay is individual-authorial, which is a characteristic feature of her idiolect and a result of her unique worldview. In terms of the relationship between juxtaposed objects, the replacement of concrete with abstract and inanimate with living entities predominates. Structurally, single-member metaphors are prevalent. Thematically, metaphors are associated with Ukraine, the Russian-Ukrainian war, Russia and the Russian military, and the Ukrainian people. Metaphors vary between simple and extended forms based on the number of metaphorical image carriers, and they predominantly feature genitive and instrumental case distinctions. It is established that in the essay, metaphor primarily functions as an expressive unit. The outlined conclusions will serve as a basis for further research into the methods of metaphor representation.

Key words: metaphor; classification of metaphors; types of metaphors; tropes, O. Zabuzhko, individual-author metaphor.

Постановка проблеми. Метафора – це складний троп, явище, що пов'язане з такими сферами людського буття, як мова, мислення, пізнання і творчість (Кравець, 2012: 5). Часте використання метафори зумовлює інтерес для її дослідження, її видів та вжитку у художній літературі. Оксана Забужко активно використовує метафору у своїх творах для підсилення виразу та як засіб досягнення естетичного впливу. Відсутність ґрунтовних досліджень метафорики авторки зумовлює **актуальність** цієї розвідки.

Аналіз досліджень. У сучасному українському та зарубіжному мовознавстві питанням метафори присвячено чимало досліджень. Дослідженнями її семантичної та граматичної структури займалися О. Балабан, Л. Довбня та ін. Аналіз лексико-семантичних особливостей метафор, їхні морфологічні структури досліджували Л. Кравець, Л. Пустовіт та ін. Праці А. Гаврилюк, Т. Єщенко, О. Лисенко, О. Німенко, Ю. Шепеля присвячено семантико-стилістичним типам метафор та їхній ролі в мові й мовленні (Романович, 2023: 84) Питання класифікації метафор вивчала Т. Стретович. Серед закордонних науковців, проблему метафори досліджували Дж. Лакофф, М. Джонсон, Л. Кемерон, А. Дейгнан, Р. Дірвен, Р. Пьорінг, Д. Доног, Г. Береніке, Д. Річі та інші. Проблема метафоричних одиниць займалися Р. Хофман, Р. Уеллек. Функції метафор досліджували Б. А. Ларін та багато інших лінгвістів. Причини виникнення метафор описані в роботах Е. Маккормака, А. Хилі, А. Ортоні. Інтерес до дослідження метафори сприяв взаємодії найрізноманітніших напрямків наукової думки та їх поєднанню (Колеснікова, 2019: 139).

Творчість Оксани Забужко привертає увагу багатьох дослідників. В. Агеєва, Н. Анісімова, Л. Брега, Т. Гундорова, Н. Зборовська, О. Караблєва, В. Мислива, Т. Качак, Я. Поліщук, О. Філоненко та ін. здійснили низку літературних та мовознавчих розвідок творчості О. Забужко. В центрі уваги більшості науковців перебувала проза та есеїстика письменниці, а Т. Денисова, Т. Єщенко, Л. Приблуда зосередилися на її поезії.

На особливу увагу заслуговує вивчення образності її творів, оригінальні метафори, що свідчать про неповторність авторського стилю О. Забужко.

Отже, **мета статті** проілюструвати розмаїття метафор Оксани Забужко на основі есе «Найдовша подорож», визначити критерії, за якими метафори, ужиті в тексті есе, підлягатимуть класифікації та описати види метафор.

Матеріалом дослідження слугувало есе Оксани Забужко «Найдовша подорож».

Виклад основного матеріалу. У цьому дослідженні притримуємося не лише традиційного тлумачення метафори, коли її розуміють як «художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогій, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб. За допомогою метафори відбувається творення словесного образу, тобто процес метафоризації» (Бусел, 2001). Метафору тлумачимо також як когнітивно-лінгвістичне явище, виведене за межі суто художнього прийому чи явища суто лінгвістичного, та ототожене із способом мислення, підсвідомого пізнання та переосмислення нового на основі вже набутого досвіду (Артеменко, 2022).

Для виявлення видів метафор в тексті есе «Найдовша подорож» О. Забужко здебільшого послуговуємося класифікацією Т. Стретович. У статті «Класифікаційне розмаїття видів метафор» дослідниця здійснює спробу систематизувати критерії класифікації метафори та поділяє її зокрема за такими критеріями: 1) поширеністю в мові; 2) структурою; 3) тематичною належністю вихідного домену; 4) цільовим доменом; 5) ступенем змістової віддаленості вихідного та цільового доменів; 6) загальністю вихідного та цільового доменів; 7) ступенем цілісності внутрішньої форми (за часом вжитку в мові); 8) способами ускладнення вторинного значення слова; 9) функціональною ознакою; 10) за кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу; 11) присутнім у метафорі відмінком; 12) подібністю, предметів, явищ чи властивостей, на основі якої формуються метафори тощо (Стретович, 2018: 234).

Назва есе «Найдовша подорож» – це вже є метафора: коли письменниця їде у закордонну поїздку на презентацію своєї книги на декілька днів, але через війну не може повернутися додому, вона вирушає у подорож різними містами Європи і здійснює своєрідну подорож у минуле України, коли розповідає західній публіці про війну, про Майдан, знайомить її з історією України.

Зауважимо, що традиційно ще за часів Аристотеля метафори розрізняють також за типом співвідношення зіставляваних предметів. У згаданій класифікації Т. Стретович цей критерій не згадано, проте вважаємо за доцільне виокремити види метафор також за особливостями співвідношення зіставляваних предметів. Відповідно до цього критерію у творі О. Забужко зустрічаємо такі види метафор:

– заміщення абстрактного на конкретне: «*не може бути й «спів-чуття, спів-переживання – відчуття ліктя, підставленого плеча»* (Забужко, 2022: 73), «*нації колишнього Варшавського блоку ... співкамерники»* (Забужко, 2022: 27);

– заміщення конкретного на абстрактне: «*колекція стресових станів»* (Забужко, 2022: 16), «*раковий» розріст міліції, і розгул корупції»* (Забужко, 2022: 108), «*тюрма народів»* (Забужко, 2022: 137);

– заміщення живого на неживе: «*Письменник як «інституція»* (Забужко, 2022: 76), «*Друзі робляться дедалі змученіші і блідніші, і зсередини так само стираються, стонують як папір чи тканина»* (Забужко, 2022: 22), «*потенційне гарматне м'ясо з тих країн-сателітів РФ»* (Забужко, 2022: 18), «*м'ясо в залізі»* (Забужко, 2022: 104, 153);

– заміщення неживого на живе «*Громада – великий чоловік»* (Забужко, 2022: 60, 70, 78).

За поширеністю в мові, а також частотністю вживання метафори поділяють на загальнономовні, які вирізняються високою частотністю уживання в різних функціональних стилях, для яких характерне експресивно-смісловне наповнення, та індивідуальні, які менш частотні та насичені експресивно-емоційними компонентами. Прикладами загальнономовної метафори в есе є «*йде мороз поза шкірою»* (Забужко, 2022: 83), «*зберегти обличчя»* (Забужко, 2022: 159). Індивідуальні метафори набувають ознак контекстуального неологізму, вони віддзеркалюють суто суб'єктивне авторське світосприйняття О. Забужко, наприклад, зустрічаємо в есе такі індивідуально-авторські метафори «*дати [Помаранчевій] революції в морду!»* (Забужко, 2022: 108), «*на чортячому балу чекістської Росії»* (Забужко, 2022: 129).

За структурою метафори поділяють на дво-членні, коли метафоричний вираз містить вихідний і цільовий домен, та одночленні, де присутній лише вихідний домен. Зауважимо, що вихідний домен (source concept / domain) становить концепт, який порівнюємо із цільовим, він є концептуальним корелятом. Під цільовим/смісловим доменом (target concept /domain) в теорії концептуальної метафори розуміють осмислений через метафору концепт, тобто концептуальний референт. Цільовий домен в одночленній метафорі не є вербалізованим, тому читач повинен сам виявити і зрозуміти його. Приклади двочленної метафори у есе наступні: *інтерв'ю-марафон* (Забужко, 2022: 17), «*Народ-воїн»* (Забужко, 2022: 119), *Я – Касандра* (Забужко, 2022: 127), «*Сізіф утомився»* (Забужко, 2022: 164). Одночленні метафори вжиті для позначення всіх держав, які мають вплив на політичній арені світу: *щоб дорослі дяді не зробили йому ньо-ньо-ньо. ... щоб не було ньо-ньо-ньо* (Забужко, 2022: 90), *дорослі дяді* (Забужко, 2022: 102), *люди позавчорашнього дня* (Забужко, 2022: 128) або метафора *Чеховської рушниці* (Забужко, 2022: 23) для позначення Росії.

Згідно з критерієм тематичної належності вихідного домену можна аналізувати групи метафор за тим, які інтереси були в різні епохи. Оксана Забужко розглядає витoki сьогоденної російсько-української війни у двох часових вимірах – тридцятилітньому і трьохсотлітньому, тому у есе багато метафор об'єднаних темою війни. Зокрема, зустрічаємо такі тематичні групи: зброя (*гарматне м'ясо* (Забужко, 2022: 18), рід військ та військова техніка (*кавалериста перед танком, російської воєнної машини* (Забужко, 2022: 34), люди в армії (*солдатський фаталізм* (Забужко, 2022: 16), військовий документ (*звучить як військова присяга* (Забужко, 2022: 58), вид війни (*3 Холодної війни* (Забужко, 2022: 80) ...

Критерій за тематичною належністю цільового домена застосовується для побудови лексичних класів та семантичних полів. У есе О. Забужко про російсько-українською війну, яка триває не з 2022, навіть не з 2014 а уже понад 300 років, представлені наступні метафори за цільовим доменом:

– метафора України: «*біле Сомалі»* (Забужко, 2022: 101), «*маленька» Україна..., «маленька»* (Забужко, 2022: 152), «*неважлива» Україна* (Забужко, 2022: 133), «*Вишневий садок»* (Забужко, 2022: 141);

– метафора українців – «*народ-воїн»* (Забужко, 2022: 119) ...;

– метафора Росії: *Чеховська рушниця* (Забужко, 2022: 28), *імперія зла* (Забужко, 2022: 86, 149),

так зване «ближнє зарубіжжя» (Забужко, 2022: 92), Франкенштейновий монстр (Забужко, 2022: 144, 150), струхлявілий зомбі-монстр (Забужко, 2022: 153), реконструкторська імперія (Забужко, 2022: 156);

– метафора російсько-української війни: *війна була ще маленька, і її можна було не помічати, як чужу дитину на вокзалі* (Забужко, 2022: 127), *«Дівчинко, ти чия?»* (Забужко, 2022: 127), *Котрі бачать в ній маленьку дівчинку* (Забужко, 2022: 128), *«війна світів»* (Забужко, 2022: 67), *One Man's War* (Забужко, 2022: 131);

– метафора російського війська: *потенційне гарматне м'ясо з тих країн-сателітів РФ* (Забужко, 2022: 18), *якась важка, тупа й темна сила, незрозуміла й зловорожа, наче з голівудського горауру* (Забужко, 2022: 56), *найдивніші в світі паломники – голомозі, однакової військової виправки молоді мужики* (Забужко, 2022: 65), *«м'ясо в залізі»* (Забужко, 2022: 104, 153).

За ступенем цілісності внутрішньої форми розрізняють образні, стерті та мертві метафори. Образні метафори поділяють на образні загально-мовні та авторсько-індивідуальні. Образні метафори зберігають двоплановість змісту та внутрішню форму. Стерті метафори знаходяться у процесі втрати двоплановості, не всі можуть відчуті їх внутрішню форму. Мертві метафори втратили двоплановість змісту та внутрішню форму в процесі використання (Забужко, 2022: 8). Аналіз матеріалу свідчить про те, що у «Найдовшій подорожі» домінують індивідуально-авторські метафори: *затулити голову лапами* (Забужко, 2022: 22), *в дзеркалі нашої війни поляки наново впізнають себе, як в дзеркалі готельної лазнички* (Забужко, 2022: 26), *Чеховська рушниця лишилася висіти на своєму місці і ніхто не вийшов на сцену її розрядити* (Забужко, 2022: 28). Також зустрічаються стерті метафори: *йде мороз поза шкірою* (Забужко, 2022: 83), *триматися на плаву* (Забужко, 2022: 73), *відчуття ліктя* (Забужко, 2022: 73).

За кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу метафори поділяють на прості, коли план вираження представлений однією одиницею, та розгорнуті, яких ще називають метафоричним ланцюжком, коли носієм метафоричного образу є група тематично пов'язаних одиниць. У есе наявні прості метафори: і заснула кам'яним сном пролетаря (Забужко, 2022: 18), *затулити голову лапами* (Забужко, 2022: 22), *«формат чумних бенкетів»* (Забужко, 2022: 14), *«хвиля локдауну «потопила» мені іншу перекладну книжку»* (Забужко, 2022: 12), *«світ поставлений на паузу»* (Забужко, 2022: 21) *«психотерапевтичну ілюзію*

«залиплої кнопки» (Забужко, 2022: 32), *«нанизаними по дорозі на одну шкворку, як індіанське намисто»* (Забужко, 2022: 13). Розгорнута метафора може бути двочленною, тричленною і так далі. В тексті есе зустрічаємо двочленні метафори: *повсюдно розливою повинню дзюркотить українська мова різного ступеня чистоти* (Забужко, 2022: 23), *«ми почувалися трохи підхмеленими власною відвагою й підігрівом від публіки»* (Забужко, 2022: 15).

Відповідно до критерію за присутнім у метафорі відмінком розрізняють метафори родового та орудного відмінка, тобто у складі метафори наявний відмінок. У есе найчастіше зустрічаються метафори родового відмінку: *стан солдатського фаталізму* (Забужко, 2022: 16), *диктатура телевізора* (Забужко, 2022: 86), *ріки крові* (Забужко, 2022: 148) та метафори орудного відмінку: *«страхом російської пустки»* (Забужко, 2022: 138).

Висновки. Проведене дослідження свідчить про те, що в есе Оксани Забужко присутнє все розмаїття метафор. Під час аналізу 107 метафор виявлено, що за типом особливостей співвідношення зіставляваних предметів авторка використовує усі типи заміщення, проте тяжіє до метафор, побудованих на заміщенні конкретного на абстрактне (30%), абстрактного на конкретне (19%), неживого живим (29%), живого неживим (22%). Кількість загально-мовних метафор є незначною (5%), у творі домінують індивідуально-авторські метафори, насичені експресивно-емоційними компонентами (95%). За структурою метафори в есе є як двочленні (24%) так і одночленні метафори (76%). За тематичною належністю вихідного домену виділяємо окремо тематичні групи метафор, об'єднаних темою війни. За цільовим доменом у творі представлені метафори України (23%), російсько-української війни (21%), Росії (30%) та російського війська (23%) і українського народу (3%). За ступенем цілісності внутрішньої форми найчастіше у творі представлені образні, а саме індивідуально-авторські метафори (95%), що є характерною рисою письменниці, результатом її особливого світобачення, активним образним засобом художнього зображення Оксани Забужко, де важливу роль відіграють неологізми та експресивно-емоційні елементи. За кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу переважають метафори прості (60%) у порівнянні з розгорнутими (40%). Метафори родового та орудного відмінка представлені незначно. Перспективою подальшого наукового дослідження є вивчення способів відтворення метафори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко Г. С. Добро і зло в українській фразеології: когнітивно-метафоричні моделі, 2022 URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.1>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови, уклад. В.Т. Бусел, Київ 2001
3. Грабовська З. Багатогранність мовної метафори. *Українська мова і література*. 1997. № 12. С. 8.
4. Забужко О. Найдовша подорож. Київ : Комора, 2022. – 165 с.
5. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХст., Київ 2012, с. 5
6. Колеснікова Л. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Лінгвістика*. 2019. № 2 (41). С.138-149
7. Романович О. Б. Метафора як зображувально-виражальний засіб у романі М. Дочинця „Горянин. Води Господніх Русел». *Пріоритети філологічної освіти*. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2023. Вип. 11. С. 83–86.
8. Стретович Т.П. Класифікаційне розмаїття метафор. Науковий часопис НДП ім. М. П. Драгоманова. Сер. 9. *Сучасні тенденції розвитку мов*. 2018. Вип. 16. С. 232–239.

REFERENCES

1. Artemenko H. S. (2022) Dobro i zlo v ukrainzii frazeologii: kohnityvno-metaforychni modeli. [Good and evil in Ukrainian phraseology: cognitive-metaphorical models] URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.1> [in Ukrainian].
2. Busel V.T. (2001) Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy. [Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language] V.T. Busel, Kyiv [in Ukrainian].
3. Hrabovska Z. (1997) Bahatohrannist movnoi metafory. [Multifaceted nature of linguistic metaphor]. *Ukrainska mova i literatura*. – Ukrainian Language and Literature. 12. 8 [in Ukrainian].
4. Zabuzhko O. (2022) Naidovsha podorozh. [The Longest Journey] Kyiv: Komora. 165 [in Ukrainian].
5. Kravets L. (2012) Dynamika metafory v ukrainiskii poezii XXst. [Dynamics of Metaphor in Ukrainian Poetry of the 20th Century]. Kyiv. 5 [in Ukrainian].
6. Kolesnikova L. (2019) Teoretychni aspekty doslidzhennia metafory. [Theoretical aspects of metaphor research]. *Linhvistyka*. – Linguistics. 2 (41). 138 – 149 [in Ukrainian].
7. Romanovych O. B. (2023) Metafora yak zobrazhuvalno-vyrazhalnyi zasib u romani M. Dochynetsia „Horianyn. Vody Hospodnikh Rusek». [Metaphor as a depictive and expressive device in M. Dochynets' novel «Highlander. Waters of the Lord's Ruse»]. *Priorytety filolohichnoi osvity*. Rivne: Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet. – Priorities of philological education. Rivne: Rivne State Humanitarian University. 11. S. 83 – 86 [in Ukrainian].
8. Stretovych T.P. (2018) Klasyfikatsiine rozmaittia metafor. [Classification diversity of metaphors]. *Naukovyi chasopys NDP im. M. P. Drahomanova. Ser. 9. Suchasni tendentsiirozvytku mov*. – Scientific journal of the M.P. Drahomanov National Pedagogical University. Series 9. Modern trends in language development. 16. 232–239 [in Ukrainian].